

**“... ЗАЛИШАВСЯ ПРИКЛАДОМ ШЛЯХЕТНОСТІ ТА ЧЕСНОСТІ У
ВЧИНКАХ, ЖЕРТОВНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІЙ БОРОТБІ”**
(Огляд ілюстрованого біографічного нарису О. Й. Павлишина “Євген Петрушевич
1863–1940”. – Львів : Манускрипт-Львів, 2013. – 400 с.: іл.)

Історична біографістика (персоналістика), безсумнівно, належить до одного з найзахоплюючих, але водночас і найскладніших (за методикою розкриття) напрямів. Адже задля успішної регенерації життя й діяльності історичної особи належить не просто підібрати відповідний фактичний матеріал, а й, що найважливіше, випукло зрозуміти історичну епоху, у якій жила людина. Бо формування світогляду, становлення поглядів, життєвих цінностей діяча проходять не лише під впливом конкретних людей, родини, а й під впливом соціокультурного середовища, ментальності епохи (її традицій, рівня релігійності, патріотизму, національної свідомості, побутових умов, технічного забезпечення та ін.). Одно слово, існує нагальна необхідність рельєфного розкриття соціокультурного “антуражу” життя й діяльності тієї чи іншої людини.

Як показує розвиток історичної науки, у попередні епохи науковці з огляду на найрізноманітніші причини, не цілком урахувували переваги методики холізму, яка передбачає розуміння одиничного через загальне, при розкритті біографій людей, не користали з можливостей об’ємнішого бачення проблеми – зрозуміти історичну людину через епоху й, навпаки, історичну епоху через людину, в умовах якої вона живе. Науковці радянської школи мусили зважати на ідеологеми їхньої доби, часто “прияскравлювали”, підбирали “потрібних” історичних діячів, шукали “своїх” лідерів, які би вписувалися в необхідний ракурс. Це неминуче позначалося на об’єктивності досліджень, робило книгу заздалегідь передбачуваною у висновках. Українські історики-біографісти початку 1990-х років, перед якими, урешті, відкрилися засекречені фонди архівів і бібліотек, працювали часто у форматі “всього по трохи”, повертали необізнаним і малообізнаним читачам, котрі формувалися зазвичай на фальсифікованій радянській літературі, історичну правду. Але часто їхні напрацювання не вирізнялися широтою й представницькістю джерельної бази, мали радше публіцистичний і науково-публіцистичний, аніж власне науковий характер. Друга половина 1990-х і 2000-ті роки виділяються значною активізацією роботи істориків-науковців, у тому числі й істориків-біографістів, захищено десятки дисертаційних досліджень, уведено до наукового вжитку матеріали сотень фондів вітчизняних архівів, змальовано об’єктивні біографії десятків історичних осіб.

Проте виклики сучасної постмодерної доби з її техноцентризмом, прагматизмом спонукають істориків адаптовувати свої напрацювання до вимог часу, акцентувати, так би мовити, не лише на науковій, а й на соціальній новизні проблеми, залучати методичні прийоми європейських історичних шкіл з їхнім антропоцентризмом, увагою до соціальної історії, історії повсякденності, запозиченням методик інших, суміжних до історичної, наук, наблизити наукову мову й стиль написання до широкого загалу. Підхід “писати науково і доступно” видається, на наш погляд, нині вкрай актуальним, він небезпідставно розраховує на велике коло читачів, універсально набуті історичні знання, розширює пізнавальні спромоги історії як науки.

Видається, що ілюстрований біографічний нарис львівського історика Олега Павлишина, присвячений життю й діяльності видатного громадсько-політичного діяча Євгена Петрушевича, є твором саме такого характеру й такого гатунку. Якраз у такому напрямі плідно працюють Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка й програма дослідження модерної історії та суспільства України імені Петра Яцика.

За висловом самого ж автора, ім’я Євгена Петрушевича поряд з іменами інших керівників української державності революційної доби належить до “героїчного канону національно-визвольного руху”. Водночас, як зауважує О.Павлишин у преамбульній частині книги, Є.Петрушевич був “однією з найсуперечливіших постатей української історії ХХ століття”.

Книга відправляє нас в епоху вагомих цивілізаційних змін як в Австро-Угорській імперії, так і в Європі назагал. Причому революційність доби простежувалася в різних царинах –

політиці, міжнародних відносинах, культурі, ментальності, релігії. Не випадково, що, хронологічною межею між модерном і постмодерном виступає саме доба Першої світової війни. Взаємін монархіям, імперіям “на масовому рівні” утверджувалися республіки, на політичних картах з’являлися нові національні держави, у яких усе частіше усталювалися демократичні режими, з’являлися національні парламенти, різноманітні свободи, права. Водночас ряд народів у ході Першої світової війни й національних революцій не зуміли вибороти незалежності (ті ж українці), і з огляду на рішення міжнародних інстанцій і надалі знаходилися в узалежненому становищі. Час міжвоєнтя, цивілізаційно, дуже виразний у вимірі національно-визвольної боротьби недержавних народів, час дуже “націоцентричний”, де національним інтересам приділялося дійсно багато уваги.

Водночас, для церкви це був період “двійних викликів”. Адже історично на різних континентах церква (до епохальних змін Першої світової війни) була дуже тісно пов’язана з монархією (варто згадати відомий постулат – “вся влада від Бога”). Церква (і православна, і римокатолицька, і греко-католицька) до зазначеного “цивілізаційного зламу” була по суті своєрідним суспільним монополістом, відіграла домінуючу роль у суспільно-політичному й громадсько-культурному житті народів. Духовенство впродовж XIX ст. було ініціатором творення низки просвітницьких установ, громадських організацій, ішло “в авангарді” політичного руху бездержавних народів. На зламі XX ст. ситуація почала видозмінюватися в бік “деклерикалізації” – проводирем національних рухів стали світські політичні діячі, партії. Програми окремих з них часом не гребували й антиклерикальними секуляризаційними гаслами.

Відтак церква опинилася в нових суспільно-політичних реаліях. Перед нею постали нові цивілізаційні виклики, відповіді на які слід було давати неминуче. За означених обставин цими викликами постали не лише соціалістичні, “техноцентричні”, а й часом націоналістичні ідеї, які вважалися модерністськими, такими, що посягають на усталений тисячоліттями суспільний порядок, соціальну ієрархію, у якій жрецтво (церква) завжди відіграло провідну роль, знаходилося на домінуючих позиціях.

Саме на такі міркування нас наштовхнули рядки рецензованого нариса, бо книга О.Павлишина дуже виразно передає зазначену епоху, змальовує історичне тло біографії Євгена Петрушевича та його предків, торкається динаміки цивілізаційних змін протягом XIX – першої половини XX ст. Адже формування поглядів людини, її життєвих установок, цінностей, переконань, неможливо повною мірою вивчити без аналізу найближчого середовища, характеру епохи як у широкому, цивілізаційному, контексті, так й у вузькому, родинному. Тому цілком слушним видається авторський екскурс у глибину XIX століття, уважне прочитання генеалогії родини Петрушевичів. Хочеться в цьому контексті процитувати відомого українського історика, публіциста, громадсько-політичного й військового діяча Василя Кучабського, слова якого вміщені автором видання на с. 10 дуже точно, на наш погляд, відбивають філософію всієї книги: “Провідні особистості народів і політичних сил не є “індивідуами”, яких діяльність визначається виключно їхньою особистою волею, їхнім своєвіллям, – тільки оті провідні особистості є репрезентантами, є виразниками істотного внутрішнього характеру тих загальних сил, на чолі яких вони стоять”.

Наважимося поділити нарис автора на чотири умовних частини (у першій – О.Павлишин торкається генеалогічного дерева Є.Петрушевича, широко змальовує соціокультурне середовище становлення особистості та початок громадсько-політичної діяльності Є.Петрушевича). Назви параграфів говорять самі за себе: “Петрушевичі”, “Буськ – «Галицька Венеція»”, “Народження та навчання Євгена”, “Професія – адвокат”, “Родинне життя”, “Громадсько-політична діяльність” та ін. Друга умовна частина нариса розкриває громадську позицію та суспільно-політичну діяльність уже знаного, сформованого діяча в умовах Першої світової війни, ЗУНР та українсько-польської війни (вибірково наведемо промовисті назви параграфів – “У вирі світової війни”, “Українська Національна рада”, “Українсько-польська війна 1918–1919 рр.”, “«Найгірший ворог» Польщі”, “Рішення Ради Амбасадорів” та ін.). Третя умовна частина книги (окремі структурні складові – “Берлін”, “Українська еміграція та інституції в Німеччині у 1920-х роках”, “Оточення та інституції Петрушевича в Західній Україні у 1920-х рр. Західно-українська національно-революційна організація”, “Стосунки з урядовими колами Німеччини”

та ін.) висвітлює емігрантський етап життя та діяльності Є.Петрушевича. Підрозділ “На скрижалях історичної пам’яті”, що є завершальним, ми виокремили в умовну четверту частину книги.

Уважаємо, що кожна із чотирьох (ще раз наголошуємо!) умовних частин нарисів має, на наш погляд, характерну й притаманну тільки їй історичну, наукову, стилістичну, методичну оригінальність за змістом й авторським вирішенням “родзинку”.

В умовній першій частині книги увагу одразу ж привертає генеологічне дерево Петрушевичів (с.12–13), де мовою оригіналу відтворено походження, хронологію, соціальний статус представників родини. Переконаєшся не лише в слушності узагальнень автора, що “чоловіки з Петрушевичів у XIX ст. мали переважно священницьке походження, яке вони поєднували з інтенсивною інтелектуальною працею в різних царинах гуманітарних знань” (с.14.), а й, що головне, відчуваєш дух епохи XIX ст., з її мовою спілкування, багатодітністю, соціальною ієрархією, спадковістю професійного вибору, високим рівнем дитячої смертності тощо. Усвідомлюєш, що з роду Петрушевичів походить низка відомих в Україні громадсько-культурних діячів – історик й археолог Антоній Петрушевич, священник і письменник Михайло Петрушевич та ін. У родині Петрушевичів було чимало поетів, авторів віршованих панегіриків, політичних діячів (той же о. А.Петрушевич був депутатом Галицького сойму, про що засвідчує спеціальне фото на с.16–17), а батько Євгена Петрушевича, Омелян, свого часу обіймав посаду віце-маршалка повітової ради в Кам’янці Струмиловій. Представницький ілюстративний матеріал виразно передає автентичність часу, дозволяє глибше зрозуміти людей, які жили в зазначену пору.

Гортаючи перші підрозділи книги, знайомишся з далекими й близькими предками майбутнього голови Української Національної Ради, усвідомлюєш “генний рівень” біографії Є.Петрушевича, соціальне й родинне середовище, яке формувало не лише самого Євгена, але і його найближчих предків, їхнє коло спілкування (Іван Франко, Станіслав Мартин Бадені, згаданий вище Антон Петрушевич) та ін. Без сумніву, що життєписи історичного покоління Петрушевичів віддзеркалюють не тільки долю однієї конкретної родини, але й ідейну та соціальну еволюцію українського руху Галичини XIX – першої половини XX ст.

Посторінкова “візуалізація”, безперечно, сприяє глибшому переданню автором епохи. Окрім фотографій, значну частину з яких уведено до громадського вжитку вперше, увагу привертають вдалі цитати з книг відомих громадсько-політичних діячів (наприклад, І.Франка з твору “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.”), оголошення про вінчання представників родини Петрушевичів, окремі некрологи, зображення храмів, громадських будівель, епістолярію. Текст книги містить також фото кадастрових мап міст, безпосереднє відношення до яких мав Є.Петрушевич, різноманітні ілюстрації шляхетських гербів тощо.

Будь-який історик-біографіст стикається з проблемою розкриття світогляду історичної людини, з’ясування факторів впливу на становлення її життєдіяльності. Як показує нарис, цьому компонентові віділено в книзі першопортівне місце. “Між рядками” вгадуються стратегічні авторські задуми при змалюванні портрета Є.Петрушевича – з’ясування факторів, що схилили молоду людину з глибокими священничими коренями до юриспруденції, – мода часу, матеріальне становище родини чи то батьківська воля.

Автор нарисів дуже скрупульозно підійшов до тих частин книги, які розкривають, власне, становлення особистості Є.Петрушевича, адже характер будь-якої, абстрактної, людини, формування її світогляду закладаються саме в дитинстві, юності, у студентські роки. Тут чи не найважливіше значення має взаємовплив конкретної людини й зовнішнього середовища, у якому вона проживає (спілкування, лекції вчителів, товариські взаємини, родинні зв’язки, одруження). Значно додає інформативності доречно вміщений ілюстративний матеріал. Виділимо, зокрема, список учнів VII класу Академічної гімназії за 1879 р., у якій навчався Є.Петрушевич (с.38), копію першої сторінки університетського диплома Є.Петрушевича “Абсолюторіум” (с.42), протокол державного іспиту у Львівському університеті від 16 березня 1888 р. (с.44). До речі, це лише незначна частина вміщеного автором ілюстративного матеріалу.

Дотична на перший погляд інформація в нарисі О.Павлишина отримує несподівано першорядне місце, адже змальовує відомого широкому загалу громадсько-політичного діяча в

новому баченні, новій історичній оптиці – як “людину, що мала схоже на інших дитинство, юність, і яка отримувала, що траплялося, ті ж посередні оцінки у навчанні”.

Тут чи не найважливіше збагнути повсякденний світ людини, який формує її мислення, етос, закладає основи її кар’єри тощо. На гадці також фото Юліана Романчука на с. 31 (до речі, родича Петрушевичів, громадсько-політичного діяча, лідера галицьких народоців, педагога-філолога, що мав великий вплив на національно-політичні орієнтації Євгена та сприяв його політичній кар’єрі). Саме з метою з’ясування соціокультурного повсякдення Є.Петрушевича, як видається, автор нарису вміщує фото будівлі Народного дому у Львові, де до 1906 р. містилася Академічна гімназія, у якій навчався Є.Петрушевич, інформацію про тривалість шкільного року в гімназії, суму оплати за навчання, її викладацький склад (Іван Гушалевич, Юліан Целевич, Анатоль Вахнянин, згаданий вище Юліан Романчук) тощо. Із цією метою включено до книги й протокол державного іспиту, який склав Є.Петрушевич у Львівському університеті (с.44), інформацію про рівень його успішності в порівняльному гімназійному зрізі.

До переваг нарису належить не лише довільний популярний стиль викладу матеріалу, а й можливість говорити “мовою подробиць”. Те, що в наукових виданнях зазвичай вважається другорядним, у науково-публіцистичних виходить на перший план, на “передові рубежі”. Відтак постає цілий масив матеріалу, що змальовує особисте життя Є.Петрушевича (подробиць його сімейного життя, навчання у львівських освітніх закладах, антропометричні характеристики самого Є.Петрушевича). Автор не те, що увів у вжиток якісь “дрібниці”, що просто не можуть бути опублікованими в наукових виданнях, а швидше наводить важливі “подробиці”, які значно увиразнюють текст, додають йому “живої історії”. У цьому контексті вигляди печаток, поштівків, чорно-білих фотографій, копії монет детально віддзеркалюють антураж життєдіяльності Євгена Петрушевича. У нарисі ці “подробиці” отримали не тільки іншу форму, але й інше значення та інший підтекст.

Окреме слово – змалювання міського середовища, в умовах якого зростав Є.Петрушевич. Автор нарису дуже вдало підмітив “урбаністичність” вдачі майбутнього політичного діяча. Адже, як свідчить його біографія, 77 років життя і діяльності Є.Петрушевича дуже тісно були пов’язаними саме з містами Буськ (місце народження), Львів (населений пункт, у якому навчався Є.Петрушевич), Сокаль і Сколе – (міста, де він здійснював перші кроки на посаді адвоката), Відень (місто, з яким тісно пов’язана політична кар’єра Є.Петрушевича), Берлін (місто еміграції діяча). Інноваційністю авторського підходу, на наш погляд, є дуже випуклий аналіз зазначених населених пунктів: до уваги беруться всі на перший погляд дотичні характеристики – площа міст, кількість мешканців, палітра віровизнань, соціальні параметри, відповідна інформація з культурного та релігійно-церковного життя міста, особливості повсякденного життя (нашу увагу, скажімо, привернув вигляд одного з перших газетних львівських кіосків за 1906 р., уміщений автором на с.56), звичаїв, життєдіяльності визначних персоналій міста тощо. Безсумнівно, що будь-яка людина, яка живе в етнокультурних умовах того чи іншого населеного пункту, неминуче зазнає впливів міського середовища, потрапляє у відповідну атмосферу.

У нарисі О.Павлишина чимало доречних цитат, узятих з книг мемуарного характеру, які “одним розчерком пера” готові “закрити тему” соціокультурного обличчя галицьких міст чи містечок кінця XIX – початку XX ст. Дуже промовисто описує, наприклад, львівське міське середовище кінця XIX – початку XX ст. відомий громадсько-політичний діяч, очевидець подій Євген Олесницький у книзі “Сторінки з мого життя”. І частина (1860–1890)”: “Львів представився мені майже чисто польським містом. Усі уряди польські, школи й університет польські, театр польський, написи всюду польські, торгівля в руках поляків і жидів, що маніфестувалися також під національним оглядом як поляки. Мова всюду польська, – в крамницях, реставраціях, каварнях говорили також і русини по польски. Велика то була відвага заговорити до кельнера, або купця по українськи і на такого всі зглядалися як на щось надзвичайне. Те нечисленне українське населення, що було в місті крилося кудись по закутках, а на зверх не було його видно; розмірно найбільше ще українського елементу було в найнижчих робітничих верствах між домашньою службою та каменичними сторожами. З тих сфер рекрутувалася головно публіка, що в неділі і свята заповняла церкви” (с.55).

Аби зрозуміти громадсько-політичну діяльність Є.Петрушевича, уміщено об'ємну характеристику національного руху кінця XIX – початку XX ст. – утворення Народної Ради 1885 р., утвердження партійно-політичної системи, проявів українсько-польського протистояння; дано аналіз конституційному устрою Австро-Угорської імперії, ходу виборів 1907 р. до австрійського парламенту. Задля чіткішої уяви перебігу подій уміщено фото Будинку державної ради у Відні, фото Агітаційного авто під час виборів 1907 р. (що на той час виглядало дуже екзотично), маловідомі фотографії депутатів австрійського парламенту – Дідушицького, Маркова, фото всіх руських послів до парламенту 1907 р. (с.86–87). Уміщується важлива урядова статистика за 1900 р., яка проливає світло на соціальну історію Галичини (скажімо, за підрахунками товариства “Просвіта”, безграмотними (“анальфабетами”) у Галичині вважалися 62,44% українців (с.77), а в 37% сільських громад не було початкових шкіл. На цьому історичному фоні абсолютно іншого звучання набуває інформація, яка безпосередньо розкриває початкий рубіж діяльності Є.Петрушевича.

Нарис О.Павлишина містить чимало інформації, яку в історичній літературі популярного характеру прийнято включати під рубрикою “Цікаво про історію” або “Жива історія”. Оригінальним виглядає симбіоз історичної науки й історичної белетристики, яка в цьому поєднанні отримує особливе звучання. Стиль і форма “нарису” як жанру історіописання, як уже зазначалося, дозволяє поєднувати на перший погляд те “непоєдане”. Цією можливістю автор скористався сповна.

У підрозділі книги “Професія – адвокат” автор нарису пропонує, здавалося б, “третьорядну” інформацію: юридичні тонкощі й особливості отримання адвокатської ліцензії в Австрійській імперії початку XX ст., що дозволяє ширше усвідомити всі складнощі отримання адвокатської практики в той час, уміщує цінну статистику. Так, на зламі 1879–1880-х рр. адвокатів-українців було в Галичині всього 9 (!) Водночас упродовж 1900–1914 рр. чисельність української палестри (вдале авторське міждисциплінарне запозичення) виросла, досягнувши в 1913 р. цифри 62. Слушно наведено слова відомого галицько-українського суспільно-політичного діяча Лева Ганкевича, що “адвокати вже до 1914 р. кермують цілим майже національним життям” (с.49). Олег Павлишин цілком резонно підкреслює, “що Є.Петрушевич своєю професійною та громадською діяльністю уособлював “адвокатську добу” національного відродження”.

Разом з тим О.Павлишин широко використовує й напрацювання відомих українських істориків-науковців та австрійську добу: Олени Аркуші “Вибори до Галицького сейму 1901 року: до проблеми політичної модернізації українського суспільства Галичини”, Ярослава Грицака “Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)”, Олега Жерноклеєва “Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.)”, Мар’яна Мудрого “Галицькі намісники в системі українсько-польських взаємин (1849–1914)”, Ігоря Райківського “Галицька соціал-демократія в українській революції 1917–1920 років”, Олексія Сухого “Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець XIX – початок XX ст.)”, Ігоря Черновола “199 депутатів Галицького сейму” та ін.

Нарис О.Павлишина містить чимало пізнавальної інформації про партійно-політичне та громадсько-культурне життя Галичини кінця XIX – початку XX ст., соціальної історії краю. Книга стане в пригоді історикам-повсякденцям, що змальовують побут, ментальність, стиль життя, цінності галицько-українського соціуму зазначеного історичного відтинку. Адже інформативний матеріал виходить далеко за рамки конкретної персоналії, розкриваючи, передусім, конкретну історичну епоху в її різних проявах та іпостасях. Цьому сприяв підбір відповідних першоджерел, куди входять не лише виключно писемні пам’ятки, а й фотодокументи, листівки, матеріали з фондів музеїв, приватних колекцій тощо. До того ж у першій умовній частині книги багато матеріалів, узятих з літератури популярного та довідкового характеру.

Визначальна особливість нарису, на наш погляд, його дидактичність. Читач, який гортає книгу, наче машиною часу потрапляє в іншу епоху (поза тим, минуло лише якихось сто років, що за історичними мірками не складає вагомому проміжку). Із чорно-білих фотографій дивляться люди цілком іншого стилю життя, іншого сенсу, посвяти, іншої епохи – не такої технізованої, динамічної, але, вочевидь, духовно вартіснішої. Етос минулих років убачається навіть в одязі (жінки-містянки в капелюшках і довгих сукнях, чоловіки-містяни – у циліндрах). Додають

історичної правди численні фото виглядів міських вулиць, уривки зі спогадів і мемуарів про міста тощо.

Уважаємо, інноваційністю умовної першої частини книги є якраз холистичний, багатогранний, різноманітний за підбором і використанням першоджерел аналіз становлення особистості Є.Петрушевича та початок його громадської діяльності в широкому соціокультурному цивілізаційному зрізі. Своєрідною “родзинкою”, науковою новизною тут постає, на наш погляд, якраз методичне вирішення проблеми.

Інша річ – умовна друга частина книги, де дуже випукло на солідному, “апробованому часом” фактичному матеріалі розкривається політична діяльність Євгена Петрушевича в умовах Української національно-демократичної революції. Автор не відійшов від обраного холистичного принципу – Є.Петрушевич постає на тлі динамічних, бурхливих суспільно-політичних процесів, які, що помічається навіть “неозброєним оком”, уже неодноразово ставали об’єктом досліджень Олега Павлишина. Усі підрозділи (а це майже 200 (!) сторінок тексту) написані на основі дуже солідних наукових статей автора, окремі з яких сягають до 2 друкованих аркушів: “Державне будівництво ЗУНР–ЗОУНР: проблеми національних кадрів”; “Зовнішньополітична орієнтація західноукраїнського проводу у 1918 р.”; “Об’єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект (кінець 1918 р. – перша половина 1919 р.)”; “Організація цивільної влади ЗУНР в повітах Галичини (листопад–грудень 1918 року)”; “Підготовка аграрної реформи в ЗОУНР”; “Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки”; “Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини і Буковини в революції 1918–1919 р.”; “Суспільно-політична криза в ЗУНР у першій половині 1919 р.”; “Фінансова система та грошовий обіг у Західно-Українській Народній Республіці (листопад 1918 – червень 1919 р.)”; “Українсько-польські переговори з гуманітарних питань під час військового конфлікту (кінець 1918 р. – перша половина 1919 р.)” і ціла низка інших. Хоча метода написання нарису не передбачає вміщування наукового апарату, читається дуже солідна історіографічна й джерельна база цих підрозділів, відчувається, що автор присвятив дослідженню проблеми не один рік. На цю думку схиляють науково, але водночас і популярно сформульовані назви підрозділів: “За Збручем: разом, але порізно”, “Найгірший ворог Польщі”, “«Нафтова» дипломатія” та ін. Авторська виразна марка – писати водночас і науково, і цікаво!

Між тим усі наукові статті, крім коротких заміток в енциклопедичних виданнях, не стосуються безпосередньо постаті Євгена Петрушевича, а розкривають радше військові й суспільно-політичні процеси на західноукраїнських землях доби Української революції. Щоправда, це не означає, що постать Є.Петрушевича “розчиняється” в епосі, адже холистичний принцип, узятий автором за основу, передбачає якраз аналіз “одиничного” через “загальне”. Увесь фотодокументальний матеріал (листівки, фотографії, титульні сторінки тогочасних газет, повідомлення часописів про суспільно-політичні події в Східній Галичині 1918–1919 рр., оголошення повітових органів влади, відозви, вигляди тодішніх українських грошових знаків, печатки повітових адміністрацій ЗУНР і далі залишаються, передають автентичність часу. Окреме місце посідає вигляд дипломатичного паспорта Є.Петрушевича (с.245, 247, 253), візитівка голови Української Національної Ради Євгена Петрушевича (с.264), Акт про дезертирство вояка запасного куреня 36 полку піхоти імені гетьмана Івана Мазепи в Коломиї (с.197). Міжнародний контекст епохи передають фотографії визначних політичних діячів: Жоржа Клемансо, Едуарда Бенеша, Томаша Масарика, Юзефа Пілсудського, Девіда Ллойда Джорджа, Томаса Вудро Вільсона, Ішвана Буріяна фон Раєжа та ін. Військову атмосферу часу зображають портрети визначних комбатантів – Антона Денікіна, Юзефа Галлера, Симона Петлюри, Віктора Курмановича, Осипа Микитки та ін.

Пізнавальний характер мають широкі біографи громадсько-політичних і військових діячів українського національно-визвольного руху, доповнюють опис епохи доречні уривки з різноманітних книг (переважно щоденників, творів мемуарного характеру, які розкривають військово-політичні події українсько-польської війни, добу ЗУНР). Низка фотографій вміщається вперше або є маловідомою широкому загальному читачів.

Показово, що автор аналізує громадсько-політичну діяльність Євгена Петрушевича в умовах Національно-демократичної революції 1919–1921 рр. у широкому міжнародному та все-

українському контекстах. Цьому послуговували, зокрема, монографічні видання й наукові статті відомих вітчизняних науковців: Владислава Верстюка “Українська Центральна Рада: Навчальний посібник”, Ореста Красівського “Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр.”, Миколи Кугутяка “Українська націонал-демократія 1918–1929 рр.”, Миколи Литвина “Українсько-польська війна 1918–1919 рр.”, Степана Макарчука “Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР”, Івана Патера “Загальна українська рада: проблема консолідації національних сил”, Валерія Солдатенка й Бориса Савчука “Галицька Армія в Наддніпрянській Україні” та ін.

Олег Павлишин робить власні узагальнення, що “роль Є.Петрушевича у державотворенні ЗУНР була суперечливою”. З одного боку, він усіляко сприяв становленню демократичної системи влади, але з іншого, – в умовах військових поразок стає Диктатором. Є.Петрушевич узяв на себе відповідальність приймати ключові рішення в сенсі західноукраїнської державності, однак, розчарувавшись у державотворчому потенціалі українського руху на Наддніпрянщині, підтримує ідею тимчасового союзу з антибільшовицькими силами Росії. Будучи переконаним, що найбільшим ворогом українства є Польща, хибно вважає, що країни Антанти будуть дотримуватися принципів національного самовизначення й підтримають українську державність.

Олегові Павлишину вдалося суттєво заповнити прогалину в дослідженні діяльності Євгена Петрушевича – розкрити берлінський еміграційний період його життя (1923–1940), який, за визначенням самого автора, “біографи згадують буквально кількома фразами”.

Дуже випукло змальовано суспільно-політичне середовище Є.Петрушевича в Німеччині зазначеної історичної пори, на що наштотвкують назви підрозділів книги: “Берлін”, “Українська еміграція та інституції в Німеччині у 1920-х роках”, “Оточення та інституції Петрушевича в Берліні”, “Міжнародна діяльність політичного центру Західної України. Ліга націй”, “Орієнтація на Радянську Україну”, “У добу нацистського правління” та ін. Розкриваючи суспільно-політичний антураж, О.Павлишин оперся на знакові наукові роботи вітчизняних істориків: Максима Гона, Олександра Зайцева, Леоніда Зашкільняка, Володимира Комара, Олександра Рубльова, Ігоря Соляра, Михайла Швагуляка; польських істориків Станіслава Стемпеня, Анджая Земби та ін.

Вигляди титулів українських газет, що виходили друком у Німеччині, фотопортрети громадсько-політичних діячів, дипломатів, уривки з їхніх спогадів дозволяють виразніше передати тогочасне громадське, культурне та повсякденне життя емігрантів-українців. Уміщено, зокрема, фотопортрети осіб, з якими в різний період співпрацював Є.Петрушевич – адвоката Євгена Левицького, священника, громадського діяча, науковця Петра Вергуна, адвоката Романа Перфецького, публіциста Івана Проця, журналіста Володимира Бандрівського, громадсько-політичного діяча Михайла Лозинського, ученого економіста Станіслава Войцеховського. Включено також рідкісні родинні фотографії – сина Євгена Петрушевича Антона, брата Романа Петрушевича, племінника Юрія-Андрія Петрушевича, фото самого Євгена Петрушевича на схилі літ (с.376). Уперше в історіографії поміщено “Політичний заповіт Євгена Петрушевича”. Разом з тим класичних висновків книга О.Павлишина не має. Підрозділи наче підштовхують читача робити самостійні узагальнення.

Олег Павлишин доходить висновку, що безкомпромісність у ставленні до Польщі привела Є.Петрушевича до радянофільської орієнтації, голова УНРади мав надію вирішити національне питання за допомогою більшовицького режиму. Однак радянофільство Є.Петрушевича та зв’язки з більшовицькими дипломатами загнали його, за визначенням автора нарису, “у глухий кут”, адже невдовзі більшовицький режим проявив своє справжнє обличчя, промінявши політику позірної українізації на злочинний Голодомор (с.387–388). Міжнародні заходи Є.Петрушевича на еміграції в Німеччині були, за визначенням О.Павлишина, “найменш результативними”. Він утрачав свій вплив на суспільне життя Західної України, поступово “опинився на маргінесі політичного життя”, що спричинило в політика “велику внутрішню драму”.

Дуже оригінально автор нарису вирішив закінчити книгу, умістивши спеціальний підрозділ, її завершальну частину – “На скрижалях історичної пам’яті (Sic transit Gloria mundi ...)”. Вона, свого роду, поділена на дві частини – ушанування та плекання пам’яті про Євгена Петрушевича нащадками й, власне, авторські узагальнюючі висновки по книзі. О.Павлишин не замовчує почасти негативного сприйняття фігури Є.Петрушевича як його сучасниками, так і

найближчими нащадками. Ім'я Є.Петрушевича практично зникло зі шпальт еміграційної преси та книжкових сторінок 1930–1940-х рр. Більшість позитивних згадок про Є.Петрушевича зводилися до високих моральних принципів, дисципліни та чесності, високого фахового рівня його як юриста. Водночас цих рис Петрушевичу як державному діячеві виявилось недостатньо для ухвалення важливих рішень в умовах жорсткого українсько-польського протистояння.

Повернення історичної правди про Є.Петрушевича відбулося вже за часів української незалежності. Його іменем названі вулиці, площі майже в усіх містах і містечках Західної України, йому встановлено пам'ятники, меморіальні дошки, у 2008 р. Національний банк України випустив ювілейну монету із зображенням керівника ЗУНР у серії “Видатні особистості України”. Широкого розголосу набуло перепоховання праху Петрушевича на Личаківському цвинтарі у Львові 1 листопада 2002 р.

Разом з тим Олег Павлишин не сумнівається, що роль Є.Петрушевича в українській історії є “безперечно видатною”. Державницька традиція, яку заклали провідники української революції, стала найвагомим чинником кристалізації національної ідеї в наступні десятиліття та головною правовою підставою відновлення незалежності. “У пантеоні державних діячів України”, за визначенням О.Павлишина, Є.Петрушевичу належить особливе місце. Упродовж його професійної та громадської діяльності, політичних і міжнародних зусиль він здобув високий моральний авторитет. Поза прорахунками й фатальними помилками в зовнішньополітичних орієнтаціях, залишався прикладом шляхетності та чесності у вчинках, жертвності в національно-визвольній боротьбі. Імператив його політичної діяльності, як уважає автор нарису, – це “усвідомлення своєї місії, що є першорядною рисою керівника держави” (с.388).

Метода написання нарису не передбачає вмішування наукового апарату, однак і без покликів відчувається широта, різноплановість і представниць кість джерельної бази книги. Автор залучив широкий корпус архівних збірок як вітчизняних, так і закордонних матеріалів. Зокрема, представлено архів Львівського історичного музею, Бібліотеку-архів Українського Вільного Університету в Мюнхені, матеріали державного архіву в Оттаві, Перемишлі, відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Центрального державного історичного архіву України, м. Львів. Залучено також документи родинних архівів (Ігоря Калинця та Ірини Спех), приватних збірок Ореста Антошківа, Юрія Гудими, Романа Шуста, окремі матеріали Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г.С.Пшеничного; архіви парафій церкви св. Варвари у Відні, Музею визвольної боротьби України, музично-меморіального музею Соломії Крушельницької, матеріали бібліотеки-архіву Інституту історичних досліджень. Використано також сучасні фото (передусім будівель Відня й Берліна).

У книзі представлено низку періодичних видань різних історичних проміжків і суспільної ваги – від всеукраїнського “Діла” до регіональних “Голосу з Буга”, що виходив друком у Сокалі, чи “Золочівського Слова”. З огляду на відсутність покликів у книзі, можемо лише гіпотетично уявляти міру представлення періодики серед джерел, але друковані органи знадобилися для випуклішого аналізу епохи, соціальної історії. Подані також спогади, мемуари осіб, що були учасниками подій, сучасниками Є.Петрушевича (Костя Левицького, Івана Макуха, Осипа Назарука, Євгена Олесницького, Василя Панейка, Павла Скоропадського, Лонгіна Цегельського, Степана Барана та ін.).

Переконані, що фактологічний матеріал, запропонований Олегом Павлишином у книзі, знадобиться не лише історикам-біографістам, а й шанувальникам політичної, військової, соціальної історії, краєзнавцям, історикам повсякденності. Стиль нарису на перший погляд далекий від наукових формулювань, переважаного термінами тексту, але, з іншого боку, нарис О.Павлишина віддає простотою суджень, спонукає до ознайомлення з книгою значно ширшого кола читачів.

Найголовніше, вважаємо, те, що Олег Павлишин скористався можливістю написати психологічний портрет Є.Петрушевича. Постає не просто суспільно-політичний діяч, якого всі звикли сприймати, а передусім людина (!) з її слабкостями, тяжіннями, ухилами, цілями, спря-

муваннями, особливостями вдачі тощо. Це авторське бачення, на наш погляд, дозволяє говорити про інноваційність нарису О.Павлишина. Переконані, що поява цієї книги стала подією в модерній українській історіографії. Зичимо авторові всіх гараздів і чекаємо появи задекларованої ним монографії, присвяченої життю й діяльності Євгена Петрушевича.